OBSERVAȚII ASUPRA SUFIXULUI LATIN *-SCO*

DE

V. NICOLAIE

Latina, limbă sintetică, folosea, în mare măsură, procedeul formării cuvintelor prin derivație, cu ajutorul sufixelor și al prefixelor. Astfel, ea avea posibilitatea să exprime prin sufixe: 1. o acțiune dorită — verbe deziderative; 2. o acțiune repetată — verbe frecventative (iterative), 3. o acțiune făcută superficial — verbe diminutive, 4. o acțiune provocată, pusă la cale — verbe factitive (cauzative). Datorită, pe de-o parte, atașării de sufixe, care aduc o modificare într-un sens, datorită, pe de altă parte, prefixelor, care aduc și ele o modificare în altul, datorită însoțirii cuvîntului de adverbe, prepoziții, conjuncții, se ajunge la situația în care înțelesurile date aceluiași cuvînt de fiecare din particulele sau din părțile vorbirii amintite să se interfereze, să se întrepătrundă sau chiar să se suprapună. În plus se adaugă și faptul că înseși cuvintele sînt purtătoare a mai multor înțelesuri. De aceea, e dificil de stabilit în mod precis, tranșant, valorile semantice ale unui sufix sau ale unui prefix. Aceasta nu împiedică totuși găsirea sensului dominant (sau a sensurilor dominante) la un moment dat.

Utilizarea mai multor mijloace, cum sînt cele enumerate, corespunde de altfel necesităților realității atît de complexe și de aceea, în această privință, latina nu constituie un caz izolat, un caz unic, situația fiind continuată, mai ales, în limbile actuale.

Cele menționate mai sus își păstrează valabilitatea și pentru sufixul *-sco*, de care ne ocupăm în prezenta lucrare.

O situație statistică ne-ar ajuta, fără îndoială, să ne facem o idee destul de clară și totodată destul de sigură, cu privire la situația în întregul sistem verbal latin a verbelor conținînd acest sufix.

Conjugarea a II-a cuprinde 570 de verbe (180 simple), iar conjugarea a III-a are 2400 de verbe (600 simple). Din aceste 600 aproape jumătate sînt cu sufixul *-sco*, iar din cele 180 de conjugarea a II-a aproape jumătate au perechi de conjugarea a III-a în *-sco* [1]. Prin urmare, verbele în *-sco* formează un sistem bine închegat și bine reprezentat.

---

[1] N. I. Barbu—Toma Vasilescu, *Gramatica limbii latine*, București, 1958, p. 71—75.

St. C . VII, 1965, p. 137—141, București

Pentru analizarea deosebitelor nuanţe pe care le capătă verbele în *-sco* am făcut următoarea clasificare:

a) *Deverbative.* Se formează mai ales din verbe de conjugarea a II-a. Se folosesc cu prefixe şi au compuşi cu *-fico*, *-facio*, *-facto*, *-fieri*. Familiile de cuvinte din care fac parte sînt bogate şi cu o frecvenţă ridicată. Sînt însoţite uneori aceste deverbative de *incipio* şi adverbe: *paulatim*, *continuo* etc. Apar la marii scriitori clasici, dar şi la Plaut şi Terenţiu. Cele derivate de la verbe de conjugarea a II-a arată transformarea, iar celelalte acţiunea în progres. Se referă la fenomene fizice, mai ales la schimbarea stării de agregare.

In quo agro uinum acescere solet (Colum., 12, 26, 1).

Ferrum candescit in igni (Lucr., 1, 491).

Ut uitio uenae tabularum saepius hiscant (Lucr., 6, 1069).

b) *Denominative substantivale.* Cele derivate de la substantive de declinarea I şi a III-a sînt mai numeroase decît cele de a II-a. Marea majoritate nu au prefixe şi se întîlnesc mai rar decît cele deverbative. Cu excepţia cîtorva, care se întrebuinţează des şi în epoca clasică *(floresco, frondesco, ignesco, lucesco, pubesco, siluesco, sordesco, tabesco)*, ele apar în perioada postclasică şi chiar mai tîrziu. Ele arată căpătarea unei calităţi, transformarea (în progres), devenirea asemenea cu ceva şi sînt derivate de la cuvinte concrete.

Paulatim fugit ira ferox mentesque tepescunt (Lucan, 4, 284).

Tempora labuntur tacitisque senescimus annis (Ovid., *Fast.* 6, 771).

Ab eodem tempore plumescit (Plin., 10, 53, 74).

Spongiae ipsae lapidescunt (Plin., 24, 13, 73).

Tradunt... maluas septimo mense arborescere (Plin., 19, 4, 22 sau 19, 62).

c) *Denominative adjectivale.* Puţin mai numeroase, dar mai uzuale decît cele substantivale, au şi derivate cu prefix (nu atît de multe cum se găsesc la deverbative). Au dublete verbale şi de conjugarea I şi de a IV-a. Cuvîntul primar e cel mai adesea un adjectiv cu două sau cu trei terminaţii. Arată modificarea sau căpătarea calităţii ce se accentuează. Sînt mai puţin folosite de scriitorii clasici şi mai mult de cei de după August.

Ne colla (boum) caluescant (Colum., 6, 14, 7).

Crebrescunt optatae aurae (Verg., *Aen.*, 3, 530).

Ossa paulatim latescentia (Cels., 8, 1).

Lentescunt tempore curae (Ovid., *Ars*, 2, 357).

d) Un număr de peste 20 de verbe au ajuns să treacă drept primare cu toate că sînt sufixate. Cele active au perfectul în *-ui*. Au foarte mulţi derivaţi cu prefixe şi familii de cuvinte bogate. Majoritatea sînt formate din rădăcini foarte vechi, indo-europene. Sînt cele mai frecvent folosite în toate epocile şi la toţi scriitorii, desemnînd acţiuni din cele mai însemnate: *cresco*, *nascor*, *pasco* etc.

Sufixul *-sco*, este un sufix foarte vechi, comun mai multor limbi indo-europene: greacă: βάσκω, sanscrită: *icchati*, zendă: *isaiti* etc.[1]. Fiecare din aceste limbi s-a servit de acest sufix pentru a exprima diverse nuanţe (iterative, cauzative etc.) şi în fiecare limbă productivitatea este alta, în funcţie de valoarea semantică.

Verbe în *-sco* se găsesc des în scrieri ce ţin de domeniul agriculturii (Cato, Varro, Columella), unde ele sînt necesare spre a reda procese ce se desfăşoară

[1] A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, 1934, p. 220–221.

treptat, gradat, în diferite faze. De asemeni apar şi în lucrările de istorie (la Tacit mai ales) spre a reflecta fenomene şi stări ce se succed şi capătă proporţii. La Caesar şi Cicero aceste verbe au o frecvenţă scăzută, dar cele întîlnite aparţin fondului principal de cuvinte. În discursurile lui Cicero şi ale altor oratori, măsura în care apar e apreciabilă.

Privitor la frecvenţa şi utilizarea acestor verbe mai trebuie adăugat că multe din ele se amplifică cu sensuri metaforice, figurate.

Înţelesul pe care l-au atribuit lingviştii sufixului -*sco* nu este acelaşi, datorită faptului că, pe de-o parte, valorile semantice au fost mai multe într-o singură limbă la un moment dat şi că, pe de altă parte, ele au oscilat de la o perioadă la alta şi de la o limbă la alta.

Expunem mai jos părerile cîtorva lingvişti mai cunoscuţi.

Unii consideră că sufixul arată începutul acţiunii, acţiunea începută. Printre aceştia se numără: Madvig [1], Meillet [2], Reinach [3] ş.a.

După alţii, mai numeroşi (Barbelenet [4], Bopp [5], Brugmann [6], Kühner [7]), sufixul exprimă o devenire, o transformare. Deşi justă această idee, ea trebuie totuşi completată cu cea exprimată de Stolz-Schmalz [8] şi Ernout [9] care văd şi o evoluţie a sensului: « Dans la langue vulgaire, elle servit à créer non seulement des intransitifs, mais encore des causatifs à sens transitif; ainsi au V-ème siècle après J.C. on trouve *innotescere* « faire connaître », *mollescere* « amollir ».

Toate gramaticile şi lucrările dau verbelor în -*sco* numele de „incoative", înţelegîndu-se de obicei şi în primul rînd că aceste verbe arată începutul unei acţiuni. Dar aceasta nu corespunde realităţii.

Cuvîntul „incoativ" vine de la verbul *inchoo*, sau *incoho*. Aşa cum arată Ernout, etimologia acestui cuvînt este foarte obscură. Se crede că aparţine vocabularului religios, făcîndu-se apropierea cu χοή = libaţie. Cît priveşte sensul, tot Ernout ne informează: „le sens de *incohatus* est non pas « commencé », mais « inachevé »" şi adaugă: « Il en résulterait que *in* est privatif dans *incohatus*, et diffère de celui qu'on a dans *incipio* etc. »

Thesaurus dă multe sinonime pentru *incohare* şi-l pune pe acelaşi plan cu ἄρχεσθαι. Într-un vers al lui Lucreţiu (3, 184) apare în următorul context: *Quam si mens fieri proponit et inchoat.* Mai interesant ~~este~~ următorul exemplu: *Hoc inchoati cuiusdam officii est, non perfecti* (Cic., *Fin.*, 4, 6, 15). Exemplul pledează fără nici o discuţie în favoarea tezei lui Ernout: *inchoatus* înseamnă « neterminat ».

Verbele în -*sco*, cînd se referă la cantitate, arată creşterea ei (ca şi micşorarea), avînd ca urmare trecerea la o nouă calitate; *quasi pabulo gliscit* (Colum., 2, 5, 1), iar cînd se referă la calitate, poate arăta: a) devenirea, transformarea, trecerea treptată la o stare sau de la o stare la alta; *cum maturescere frumenta inciperent* (Caes., *B.G.*, 6, 29, 4), *molli paulatim flauescit campus arista* (Verg., *Ecl.*, 4, 28)

[1] J. R. Madvig, *Grammaire latine*, trad. Theil, p. 45—47, 52, 63—64.
[2] A. Meillet, *op. cit.*, p. 221.
[3] Salomon Reinach, *Grammaire latine*, Paris, 1886, p. 73, 79, 105.
[4] D. Barbelenet, *De l'aspect verbal en latin ancien*, Paris, C. Champion, 1913, p. 214—234.
[5] F. Bopp, *Vergleichende Grammatik*, Berlin, 1871, p. 133.
[6] Karl Brugmann, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Strassburg, 1913, p. 75.
[7] R. Kühner, *Lateinische Grammatik*, 1912, p. 769—772.
[8] Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik*, München, 1928, p. 314, 547.
[9] A. Ernout, *Morphologie historique du latin*, Paris, 1953, p. 132—133 şi passim.

glires aestate iuuenescunt (Plin., 58, 82), b) intensificarea, pierderea (treptată) a calității; *coeperunt nigris horrescere uillis* (Ov., *Met.*, 2, 478), *colles paulatim rarescunt* (Tac., *Germ.*, 30), *insanientes sub somno sanescunt* (Cels., 3, 48), *omnia orta occidunt et aucta senescunt* (Sall., *Iug.*, 2, 3), c) devenirea asemănătoare cu ceva, imitația etc., *utinam nunc matrescam*... (Pacuv. in Non. 127, 7), *unus iam puerascens insigni festiuitate* (Suet., *Cal.*, 7).

Sensul fundamental, general, al verbelor în *-sco* este cel de devenire, eventiv. Din el derivă o serie de alte sensuri, ceea ce dă posibilitatea să se vorbească de verbe în *-sco* factitive, intensive, imitative etc.

Prin urmare, sufixul *-sco* arată o acțiune neterminată, implicit începută, care continuă să se desfășoare cu intensitate și nu arată nicidecum începutul acțiunii și numai atît. De altfel, pentru ideea de a « începe », latina dispunea de o întreagă gamă de verbe: *incipere*, *ordiri*, *coepisse*, *oriri* etc.

E necesar, spre a dovedi cele afirmate, să analizăm verbele așa cum apar ele în context, în legătură cu alte cuvinte, deoarece numai așa reiese cu claritate sensul adevărat. Lucrul acesta nu l-a făcut, după știința noastră, nici unul din lingviștii amintiți și nici alții.

Ceea ce e șocant la prima vedere e că acestor verbe în *-sco* li se pot alătura cuvinte ca: *incipere*, *coepi*. Aceste situații nu sînt izolate, nu sînt niște simple accidente, ele fiind într-un număr mare și întîlnite la diferiți scriitori.

Procesul de devenire, de transpunere, de cele mai multe ori, e un proces de durată. Limba latină e destul de sensibilă pentru a-l înregistra. Așa se face că verbele în *-sco* sînt întovărășite de adverbe ca: *adeo*, *celeriter*, *cito*, *eo*, *facile*, *fortiter*, *iam*, *iterum*, *magis*, *modo*, *paulatim*, *rursum*, *saepius*, *usque*...

Adverbele se găsesc la diferite grade de comparație. Existența lor confirmă existența unor trepte în procese de evoluție.

Că verbele în *-sco* exprimă o acțiune a căror dezvoltare e în dependență de timp o dovedește și atașarea de substantive ce exprimă timpul: *aestas*, *aetas*, *aeuum*, *annus*, *dies*, *tempus*, *uetustas*.

În ce privește regimul acestor verbe, e de notat că ele se comportă ca mediopasivele și intranzitivele, avînd cel mai adesea un circumstanțial exprimat printr-un substantiv sau alt nume cu prepoziție.

Deoarece devenirea e în legătură strînsă cu timpul, e interesant de văzut în ce raport temporal se află propozițiile ce conțin verbe cu *-sco*. Acest raport e indicat de conjuncții: *antequam*, *cum*, *donec*, *dum*, *priusquam*, *quoties*, *ubi*...

O părere, mai ales sub raport aspectual, ne pot oferi și alte elemente cum sînt, prefixele: *ad*, *con*, *de*, *ex*, *in*, *ob*, *per*, *prae*, *re*, *sub*, *super*.

Adverbele și substantivele care însoțesc verbele în *-sco*, regimul lor și conjuncțiile temporale arată cum se comportă aceste verbe, arată că acțiunea pe care o exprimă e o acțiune ce evoluează. Din moment ce prin coordonare se pun în legătură părți ce stau pe același plan, socotim că e necesar să urmărim cu ce fel de verbe se leagă verbele în *-sco* și prin ce conjuncții. Exemplele arată că sînt puse pe plan cu activele (intranzitive) și cu pasivele, ocupînd un loc mijlociu și sînt legate prin: *ac*, *at*, *atque*, *aut*, *aut*..., *aut*, *et*, *nec*, *neque*... *neque*, *que*, *sed*.

În afară de cele amintite considerăm drept argumente și părerile vechilor gramatici, cu toate că numeau verbele în *-sco* „incoative":

Alimur ab alio, aliscimus nostra sponte (Varro); *item « amo » ueteres incohatiuo modo « amasco » dixerunt* (Diomedes); *inter incoatiua: hio, hisco, amo, amasco*

(Priscian); *nec... omnia incohatiua habent primam positionem. Albesco enim non habet albeo... item... brutesco* (Diomedes); *item notauimus quod fortescere posuit Laeuius pro fortem fieri* (Gellius).

Situaţia statistică şi paralelismul dintre conjugarea a II-a şi verbele în -*sco*, clasificarea după criteriul derivativ, domeniile în care sînt folosite verbele în -*sco*, anturajul în care apar şi părerile gramaticilor antici ne îndreptăţesc să afirmăm că verbele în -*sco* (denominative şi deverbative), arată în majoritatea cazurilor o devenire, o transpunere dintr-o stare în alta şi nu începutul acţiunii. Verbele în -*sco*, de aspect imperfectiv durativ, exprimă procese, acţiuni în plină desfăşurare. Aceasta e valabil pentru epoca clasică, căci mai tîrziu ele au ajuns, aşa cum arată Ernout, cauzative cu sens tranzitiv.

OBSERVATIONS SUR LE SUFFIXE LATIN -*SCO*

RÉSUMÉ

On a interprété de manière différente la valeur que confère aux verbes le suffixe -*sco*, mais l'affirmation prédominante c'est qu'ils expriment l'aspect inchoatif.

La classification de ces verbes d'après leur manière de dérivation, l'analyse des contextes où on les rencontre, ainsi que les considérations des grammairiens antiques sur cette classe de verbes permettent, d'après l'avis de l'auteur, de conclure qu'à l'époque classique les verbes en -*sco* exprimaient: a) le devenir; b) l'intensification d'une qualité; c) l'acquisition d'une qualité.